

POGLED NA PISMO I JEZIK LISTA *GAJRET* U 1913. GODINI

Jezička analiza jednog književnog djela, a pogotovu cijeloga godišta jednog lista u kojem se nalaze svakovrsni prilozi raznih suradnika, nije nimalo lahak zadatak. Da bi se takav posao uredio pravom znanstvenom metodologijom, tj. analitički i detaljno, potrebna je prije svega iscrpna fonetska analiza, zatim morfološka, sintaktička, a osobito leksička, pa analiza tvorbe riječi, analiza stila, analiza stranih jezičkih elemenata itd. Za ovu priliku to bi bilo veoma opširno stručno izlaganje i izlazilo bi iz okvira teme i ciljeva ovoga skupa.

No da bismo ipak imali neki uvid u jezik i pismo lista *Gajret* iz 1913. godine i informaciju kako je tada govorila i pisala bosanskohercegovačka, uglavnom muslimanska inteligencija okupljena oko *Gajreta*, ja sam ovome svom izlaganju dao naslov *Pogled na pismo i jezik lista Gajret* u 1913. godini, što znači da se neću upuštati u opširnu jezičku analizu, već ću samo pogledom obuhvatiti osnovne i relevantne značajke pisma i jezika toga lista u godini koja je prethodila 1. svjetskom ratu.

Ali prije nego što počnem svoje izlaganje o tome, želim napomenuti dvije stvari: 1) Nisam odabrao list *Gajret* iz 1913. godine iz nekih posebnih razloga, jer takvih razloga nema. Mogao sam tražiti bilo koje godište iz perioda austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini, ali sam uzeo ovo iz 1913. g. jer mi se ono jedino našlo pri ruci u mojoj biblioteci, a do drugih godišta nisam mogao u Banjaluci doći. 2) Pogled na jezik u ovom godištu lista *Gajret* usmjerio sam samo na redakcijske tekstove lista i na priloge u prozi. Poeziju nisam uzimao u obzir jer autori takvih priloga radi ritma, rime, poetskog izraza, pjesničke slobode i još iz drugih razloga ponekad namjerno stvaraju posebne riječi, izraze i oblike, služe se arhaizmima, provincijalizmima, nešto skraćuju, nešto proširuju, a sve to ne daje pravu sliku ondašnjeg svakodnevnog govora, odnosno književnoga jezika.

U ovom izlaganju najprije ću govoriti o pismu, odnosno o pismima kojima je štampan list *Gajret* u 1913. godini. Naslov lista svih brojeva u ovom godištu, mjesto izlaženja, datum i godina štampani su na 3 pisma: latinicom, ćirilicom i arabicom. Ime i prezime urednika, cijena lista, visina pretplate i adresa uredništva štampani su samo latinicom i ćirilicom, i to naporedo. Članci, rasprave, književni radovi, prijevodi i ostali prilozi

štampani su i latinicom i ćirilicom, ali ne naporedo već po želji autora ili po nahođenju urednika. Kad sam izbrojio u cijelom godištu sve priloge, ustanovio sam da ih je 140 štampano latinicom, a 94 ćirilicom. Sve redakcijske rubrike, kao, npr. Gajretov glasnik, Poruke uredništva, Iz uredništva lista, zapisnici skupštine, izvještaji, razni oglasi i obavještenja, štampani su pretežno latinicom, ali ima i ćiriličkih tekstova.

Kada je riječ o pismima kojima je štampan list *Gajret*, valja naglasiti da je u to doba bilo nekih Muslimana koji su zahtijevali da se *Gajret* ne štampa ćirilicom već samo latinicom. U vezi s tim u trobroju *Gajreta* br. 1, 2 i 3 od 1. marta 1913. izlazi bez potpisa redakcijski članak pod naslovom *Ćirilica i muslimani*, koji počinje ovako:

"Dok se kod ostalih prosvijećenih nacija rješavaju zamašna pitanja, koja potresaju svojim veličanstvenim pojavama i rezultatima, dotle su kod nas izbile neke neozbiljne i dosadne zađevce radi toga što se list *Gajret* štampa osim latinicom i ćirilicom. Te zamjerice idu za separatizmom, idu za tim da se u ovo prosvjetno društvo uruče politički intransigentizam, da se iz njega isključe svi oni koji imaju drugo mišljenje o pismu ćirilici i zadatku društva *Gajret*. I to bi neminovno slijedilo da se redakcija lista ne drži jedne odluke glavne skupštine, a to je da se list ima uređivati i ćirilicom i latinicom, tj. onako kako ko želi da mu se radovi štampaju."

Poslije toga pisac članka, poput nekadašnjeg Crnorisca Hrabara, koji je u 10. stoljeću branio staroslovenski jezik i Ćirilovo pismo, dokazuje zašto bosanskohercegovački Muslimani treba da se uz latinicu služe i ćirilicom i da nema nikakva razloga da je odbacuju. Evo nekoliko rečenica iz takvog dokazivanja:

"... Svakom je slobodno da ima neko svoje mišljenje, ali se nikad ne smije dopustiti da on to svoje mišljenje drugom na silu nameće. Zato je najpravednije da se svakom dopusti na volju da piše onim slovima koje on za umjesno nađe."

"Ljudi mogu biti hrđavi koliko god hoćete, ali je svako pismo dobro. Među protivnicima ćirilice ima i taj razlog (!), jer vele da je ćirilica pismo pravoslavne crkve. Peke, a zar nije latinica pogotovo pismo katoličke crkve. Pa ne samo ta dva pisma, već su uopće sva pisma bila u službi raznih vjera..."

"A da to nije pismo preko noći među nama izbilo, najbolje govori ta činjenica da su za vrijeme otomanske vlade svi listovi izlazili arapskim hurufatom i ćirilicom! *Gjulšen Saraj*, *Bosna*, *Neretva* u Mostaru, zatim *Saferska naredba*, službeni oglasi itd. Još i danas ima tih listova, a još i danas ima svijeta koji to pamti.

Što se tada niko ne podiže pa da rekne: latinica je pismo muslimana u Bosni i Hercegovini. Što onda nikom nije palo na um da ide na upravu na Musalu da protestira što se za muslimane upotrebljava ćirilica?"

Navodeći još niz razloga i dokaza u korist ćirilice pisac članka zaključuje svoje izlaganje ovako:

"Ovo nije mišljenje samo pisca ovih redaka, već to mišljenje zastupaju svi uviđavni radnici na kulturnom polju. A kad bi se dopustilo da takve naučne probleme rješavaju onakvi mentaliteti kao što su oni koji su protiv ćirilice, onda iz temelja to ne bi bio kulturni problem, već stvar vašarskih cirkusa.

Danas kada ima 80 postotaka analfabeta u našem narodu, možda i više, naša je glavna dužnost da taj svijet dovedemo do pismenosti, pa neka se služi kakvim god hoće pismom. Mi ćemo kako do sada tako i od sada svaki lijep i koristan rad štampati onako kako suradnici budu zahtijevali. Slažući se i pokoravajući se zaključku glavne skupštine da se list *Gajret* mora štampati i jednim i drugim pismom, mi ćemo se toga i držati."

Međutim, ovaj članak nije jedini kojim list *Gajret* brani ćirilicu. Odmah sljedećeg mjeseca u dvobroju br. 4 i 5 od 1. aprila 1913. na prvoj, drugoj i trećoj stranici izlazi opet nepotpisani redakcijski članak s naslovom *Muslimani i ćirilica*. U tom članku nepoznati autor historijskim činjenicama i dokumentima dokazuje da je ćirilica stoljećima bila tradicionalno pismo bosanskohercegovačkih Muslimana i da su se njome dugo vremena služili i turski sultani, turski namjesnici u Bosni i mnogi bosanskohercegovački domaći begovi. Pri tome navodi kako su turski sultani: Murat II, Mehmed II, Bajazid II, Selim I, Sulejman I, Selim II i Sulejman II pisali više svojih pisama našim jezikom i ćiriličnim pismom, a po ugledu na njih ćirilicom su pisale i neke turske paše, turski namjesnici i ostali turski dostojanstvenici, kao npr. Mehmed-paša, Mehmed-beg Minetzade, Mahmut-paša Abogović, Skender-beg gospodar bosanski, Ajas-paša hercegovački, Mustafa-paša - sultanov namjesnik u Misiru, Gazi Husrev-beg - sultanov namjesnik u Bosni, Mehmed-paša, gospodar Budima, i još mnogi drugi. Evo nekoliko i doslovnih izvoda iz tog članka:

"U Bosni i Hercegovini ćirilica je bila jedino pismo narodno, i to ne samo za pravoslavne i muslimane nego i za katolike. Naše takozvano begovsko pismo razvilo se iz kurzivne ćirilice i nije ništa drugo nego samo jedna grana njezina... Koliko je ćirilica bila ušla u naš elemenat, vidi se najbolje po tome što su neki naši begovi njom pisali sve što su znali, dok su za turska pisma uzimali naročite pisare. Takav slučaj bio je u čuvenoj porodici Čengića. I ne samo to: ima slučajeva gdje su naši stari na svojim

bašlucima upotrebljavali ćirilicu. Jedan takav natpis nalazi se u Čadevini kod Rogatice, a drugi na grobu Mahmuta Brankovića u Brankovićima, isto u Rogatičkom kotaru. Katolički svećenici i sav njihov puk pisali su isto sve od XVIII stoljeća samo ćirilicom; još 1737. izrično je zabranjivao fra Luka Karagić upotrebu latinice..."

"Ali prođimo svu tu daleku prošlost. Nijesu li naši svi stariji ljudi još i iza okupacije pisali samo svojim starim begovskim pismom, vrstom ćirilice? Nije li turska uprava uz turski jezik i pismo priznavala i upotrebljavala samo ćirilicu? Treba uzeti sva tri naša lista iz zadnjih godina turske vlade u Bosni i Hercegovini, *Bosnu*, *Cyjetnik* i *Neretvu*, pa će se vidjeti da u tim zvaničnim i poluzvaničnim listovima stoji samo ćirilica pored turskog pisma. Treba li poslije toga većih, jačih i neposrednijih dokaza?"

I na kraju autor članka završava svoje izlaganje ovako:

"...Iako se ovako očividno može pokazati tolikogodišnja tradicija ćirilice, počevši od turskog dvora pa do običnih kajmekama provincijskih... mi ipak ne tražimo njezinu bezuslovnu upotrebu. Širokogrudni liberalizam naš je prvi i glavni princip u životu... Njegovati i učiniti oba pisma i služiti se njima i preko njih za sve što vodi pravoj kulturi i svjesnom napretku, to je dužnost svih onih koji ozbiljno žele da budu uistinu prosvijećeni i napredni elementi i koji to žele svome narodu uopće."

Kad danas čitamo ovakve članke i misli, izrečene i napisane u aneksiranoj Bosni i Hercegovini prije 80 godina, moramo biti ponosni na širokogrudost, objektivnost i toleranciju tih naših prethodnika i ne smijemo se zavaravati i sebi u zasluge pripisivati da smo samo mi u posljednjih 20 godina pravi borci za jezičku ravnopravnost i ravnopravnost naših pisama.

A sad da bacimo pogled na jezičku stranu lista *Gajret* u 1913. godini. Međutim, prije toga potrebno je nešto reći o autorima priloga čiji jezik promatramo i o glavnom uredniku tadašnjeg lista *Gajret*. Glavni urednik svih brojeva *Gajreta* u 1913. godini bio je Avdo Sumbul, koji je zbog svoga antiaustrijskog djelovanja i simpatija prema Srbima bio 1914. interniran u Arad, gdje je u tamošnjem zatvoru ubrzo umro. Svoje prozne priloge objavljivali su u tadašnjem *Gajretu* sljedeći autori: Hadži Hamid Svrzo, dr Mehmed Spaho, Hasan Hodžić, Hamdija Mulić, Osman Nuri Hadžić, Nazif Resulović, Fejzulah Čavkić, Mustafa Spaho, Hifzi Bjelevac, Bećir Novo, Ahmed Rašidkadić, Hasan Nurkić, Derviš Tafro, Hasan Midžić, Fadil Kurtagić, Muhamed Zahirović, Mustafa Čelić Gazanfer i Muhamed Hadžić. Velik je broj autora koji svoje priloge nisu potpisivali punim imenom i prezimenom već samo imenom ili inicijalima imena i

prezimeni, pa ne znamo o kojem se autoru radi. Svi tekstovi, izuzev lirskih pjesama, koji nemaju nikakva potpisa mogu se smatrati redakcijskim.

U ovom pogledu na jezik najprije ćemo promatrati ono što ide u oblast fonetike, a zatim ono što ide u druge jezičke oblasti, navodeći primjere s oznakom stranice na kojoj se nalaze.

Prije svega želim da naglasim da su svi prilozi u ovom godištu, bez obzira jesu li objavljeni latinicom ili ćirilicom, štampani dosljedno ijekavskim izgovorom. Jedino je na 180. str. jedna kratka ocjena Mustafe Čelića Gazanfera o pjesmama M. Svare štampana ekavski.

Prezentski oblici s negacijom pomoćnog glagola biti, oblika jesam, u cijelom godištu uvijek su: *nijesam, nijesi, nijesmo, nijeste, nijesu*.

Glas *h* gotovo dosljedno čuva se u svim riječima gdje mu je po etimologiji mjesto, pa tako imamo primjere: *suhim* plačem (37), *suha* šljiva (64), *suhe* šljive (64,69), *suhe* pustare (95), *suhim* ubrusima (139), *suhe* naredbe (153), *kuha* (73), *kuhati* (73), (177), *kuharica* (177), *gluh* (46), *gluhi* (46), *halku* (46), *mahane* (7), *mahanu* (38), *muha* (47,152), *duhan* (64), *duhana* (64), *duhanom* (198), *mahrama* (73), *mahramom* (73), *historičara* (120), *istoriju* (15,156), *historijskoj* (85), *historijsku* (92, 156, 159), *kahvu* (50, 152), *kahvedžije* (152), *kahva* (51), *kahvene* kašičice (73).

Umjesto *h* imamo *v* samo u 3 primjera, i to: *suvo* zlato (58) u članku nepoznata autora i zatim suvobisernim oblicima (197) u prevedenom članku Filozof Anatola Fransa. Bez etimološkog *h* postoje također samo 3 primjera, a to su: *kafu* (198), *istoriju* (95) i *mana* (95).

Galas *h* se nalazi i u ovim primjerima: *lahka* (74), *lahko* (94, 127), *lahak* (10), *hrđavom* (94, 127), *lahak* (4), *lahku* (10), *hrđavom* (11), *hrđav-ih* (137), *shrvana* (137), *vrhnula* (137), *shrvana* (137), *vehnula* (137), *vehnula* (165), *shrvana* (137), *vehnula* (165), a najviše u riječi *sahat*, gdje mu po etimologiji nije mjesto: *sahat* (43, 51, 52, 101, 123), pola *sahata* (43), sedam *sahata* (151), *sahat-dva* (51). Samo sam na 3 mjesta našao ovu riječ bez *h*, tj. *sat*, i to u jednočinki Siroče Nazifa Resulovića 2 puta, te u redakcijskom oglasu za Gajretovu skupštinu, gdje uz primjer 7 *sahata* stoji i u 2 *sata* (151). Na 2 mjesta, i to opet u članku Nazifa Resulovića *Umišljenost i hvalisanje*, postoje primjeri bez *h*: *rđavog* moralnog odgoja (96) i *rđavih* zabluda (96).

Riječi opći i njezine izvedenice pisane su gotovo dosljedno samo sa *ć*, npr. *općim* interesima (14), *općeg* stanja (16), *opće* čovječanstvo (42), *općem* dobru (65), *općeg* napretka (162), *općeg* dizanja (185) *općih* uslova (71), *sveopći* značaj (154) *sveopća* prosvjeta (154), *sveopća* ljubav (173), *uopće* (6, 11, 35, 41, 65,69, 71, 84, 139, 142). Samo na 3 mjesta

nalazimo tu riječ pisanu sa *št.* *opštu* pozornost (60), *opšti* propisi (73) i *opšteg* buđenja (185).

Međutim, riječi *općina* i *općinski* pisane su dosljedno samo sa *ć*, bez ijednog primjera sa *št.* *općine* (5), *općinskim* silama (39), *općinski* oci (40), naših *općina* (40), *općinsku* stipendiju (41), molio *općinu* (123), banjalučka *općina* (146), *općina* u Bileći (146), za *općinsku* bolnicu u Tuzli (116), *općinski* bilježnik iz Goražda (15), *općine* Bihać i Mostar (68), svih *općina* (147), u našoj *općini* (147), od svoje *općine* (183).

I riječi *bašča* i *baščovan* nalazimo samo sa *šč* uz jedan izuzetak sa *št.* npr. zasad manjka uz sirotište *bašča* (41), uzdržavanje *bašče* (41), kuća s *baščom* (50), u *bašči* (51), po avliji ili *bašči* (51), vaše *bašče* (56), njegova se pjesma razli zelenom *baščom* (35), razvijala se u *bašči* đul-ružica (100), nesvjesno bi tumarao po *bašči* (36), kad *baščovan* njeguje (7), ali u članku Ahmeda Rašidkadića nalazimo ovaj primjer: radili su u svojim *baštama* (95).

Upadljivi su mnogi primjeri u kojima je glas *s* ispred suglasnika *lj* palatariziran u *š*, a danas toga u standardnom jeziku nema, npr. *posljednjih* 100 godina (4), *posljednji* način (5), u *posljednje* vrijeme (5), od *posljednjih* mjesta (16), u *posljednjim* brojevima (17), *posljednju* mrvu (31), s *posljednjim* dahom (55), *posljedica* toga jest (40), sa svim svojim *posljedicama* (58), *napošljedku* (65,94), najpogubnijih *posljedica* (95), u *posljednje* doba (158), njihovih *našljednika* (95).

Ima također primjera gdje se u stranim riječima sekvenca *st* piše kao *št.* Evo nekoliko takvih: dijeli đacima *stipendije* (2), na dijeljenje *stipendija* (3), Gajret dijeli *stipendije* (8), Gajretovu *stipendiju* (41), te su *študije* (6), da nastavim svoje *študije* (31), nove *inštitucije* (42), ovaka *inštitucija* (42).

Broj *milion* mnogo češće se piše *milijun* nego *milion*, pa nalazimo 11 puta *milijun* a 4 puta *milion*, npr.: *milijune* i *milijune* potrošice i jedni i drugi (14), preko pola *milijuna* (20), uprkos mojih *milijuna* (54), nekoliko *milijuna* kruna (64), i *milijune* kruna narodnog novca (70), ima na *milijune* gljivica (176), 15 *milijuna* kruna (67), 25 *milijuna* kruna (67), postaše višestruki *milijunari* (15), mladom *milijunerskom* paru (52), ali: i četvrt *miliona* kruna (2), snijege nanio *milione* štete (64), dvije stotine *miliona* ljudi (155) i *milion* ljudi (199).

Što se tiče pridjeva *sretan* s njegovim oblicima i izvedenicama, nalazimo ga i sa glasom *t* i sa glasom *ć* gotovo u istom brojnom odnosu. Sa *t* ima 15 primjera: niko nije bio tako *sretan* (35), na one *sretne* časove (36), koje dijete čine *sretnim* (36), *sretne* duše (36), kako si postala *sretna*

(37), koliko li sam *sretan* (37), ali je ova godina bila *sretna* (65), naša *nesretna* partajičnost (18), da se *sretniji* opet podigneš (62), *sretan* u svome životu (113), kako ću i ja biti *sretan* (123), *najnesretniji* u braku (99), koliko bih se *sretnijim* osjećao (100), da budete *sretni* (105), Neka je svima *sretno* i hajirli! (147), a sa *ć* ima 12 primjera: da ću biti *nesrećan* (22), Vi me vidjeste tako *nesrećna* i htjedoste me učiniti *srećnim* (22), kad su bili *srećni* ili *nesrećni* (59), *nesrećni* građanin atenski (90), njega je učinilo *nesrećnim* (90), Pa i oni rijetki *srećnici* (45), ja sam te ubio, ja *nesrećnik* (54), učinila je od njeg jednog *nesrećnika* (60), znam da sam *srećniji* od majke, a *nesrećniji* od babe (200).

Ostale važnije fonetske karakteristike uočavaju se u sljedećim primjerima: *kaluf* (14), *prekalufljen* (14), *safun* (68), *kemičar* (6), *kemijska* (68), *kemijskim* (109), *kemijski* (139), *kroničnu* (176), *ofenziva* (117), *defenziva* (117), *Madžari* (69), *madžarskom* (6), *niko* (6, 38, 50, 126), *nitko* (155), *iko* (21), *svako* (64, 91), a upitno-odnosna zamjenica ko pojavljuje se 5 puta bez *t*, dakle *ko* (44, 89, 91, 98, 126) i 4 puta sa *t* kao *tko* (10, 34, 63, 156).

Morfološke karakteristike ne zaslužuju nikakvu posebnu pažnju jer su svi oblici i u deklinaciji i u konjugaciji i u komparaciji u granicama današnje jezičke norme, ali bi se moglo nešto ukratko reći o tvorbi riječi, naročito o glagolima s infinitivnim nastavcima - *ovati*, -*irati* i -*isati* i o nekim imenicama. Odmah da kažem da takvih glagola nema mnogo i da se njihovi oblici nalaze sa sva tri takva nastavka samo u nejednakom brojnem odnosu. S nastavkom -*ovati* ima 12 primjera: *organizovan* rad (1), nego je još *konkretizovao* (2), *demokratizovati* (2), za posao se mora *angažovati* (71), *konstatujemo* žalosnu činjenicu (116), dok *konstatujemo* (147), najbolje nam *garantuje* (147), mnogi su se živo *interesovali* (150), liječnik je *konstatovao* dijagnozu (200), radi toga *apelujemo* (214), *kristalizovan* i *stilizovan* (214); s nastavkom -*irati* ima 5 primjera: *organiziraju* se (9), ćirilicom je *ratificirao* ugovor (86), nikoga ne *interesira* (96), *reformiranog* Gajreta (219), *ilustrirati* (116), a s nastavkom -*isati* postoje samo 2 primjera, i to: *regenerisane* (3) i *reformisane* (3).

Što se tiče imenica, pažnju zaslužuju: *poduzetnik*, *poduzeće*, *suradnik*, *suradnja*, *minuta* i *sekunda*, koje su štampane samo u takvom tvorbenom obliku, npr.: da *poduzetnik* daje posao radnicima (4), s fabričkim *poduzećima* (5), mnoga su naša društvena *poduzeća* propala (16), svako ovo *poduzeće* (16), prema *poduzećima* sa slabim kapitalom (140), otkazao je svoju *suradnju* (116), kako će otkazati svoju *suradnju* (116), koji obustaviše svoju *suradnju* (116), otkaze za *suradnju* (151), da opravdate Vašu

suradnju u Gajretu (151), od našeg *suradnika* (116), našem bivšem *suradniku* (116), *surednik* svih ozbiljnih listova (178), još *minutu* (84), još *sekundu* (84), stajala je jednu *minutu* (55).

A sada da pogledamo upotrebu leksike, koja u ovom izlaganju zaslužuje posebnu pažnju ne samo u odnosu na jezik lista *Gajret* u 1913. godini već i na jezik tadašnjeg bosanskohercegovačkog javnog komuniciranja i književnog stvaralaštva. Evo kakva je situacija u tom pogledu:

Prije svega, imena svih mjeseci nisu slavenska već latinska, tj. *januar*, *februar*, *mart*, *april* itd. i nema ni jednog primjera koji bi potvrđivao slavenski naziv mjeseca. Također nema ni jednog primjera da bi se *hiljada* nazivala *tisuća* a *sedmica* *tjedan*. Umjesto *tisuća* uvijek je *hiljada*, a umjesto *tjedan* nalazimo samo *sedmica* ili *hefta*. Upadljivo je da se *sekretar* uvijek i bez izuzetka naziva samo *tajnik*, npr. izvještaj *tajnika* (prilog *Gajretu*, str. 1 i 12), *tajnik* Fehim Kafadarević (prilog *Gajretu* str. 1 i 12), na mjesto *tajnika* Mustafe Islamovića (prilog *Gajretu*, str. 1), primio se funkcije *tajnika* (prilog *Gajretu* str. 2), *tajničko* izvješće (prilog *Gajretu*, str. 1 i 12), Izet ef. Pertevu, bivšem vakufskom *tajniku* (82), Mehmed ef. Spahe, *tajnika* Trgovačke komore (116) itd. Ovdje mogu reći da je *Gajret* imao *tajnika* i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije.

Riječ *sudac* također je dominantna, npr. Hazim ef. Muftić, šeriatski *sudac* (114), jedan šeriatski *sudac* (118), Jusuf Zija ef. Midžić, šeriatski *sudac* u Tuzli (150), Salih ef. Hadžiegrić, šeriatski *sudac* (183), ali riječ liječnik nije, jer pored većeg broja primjera za liječnik nalazimo i 3 primjera u kojima se to stručno zanimanje naziva *ljekar*, npr. Gradskom poglavarstvu u Tuzli potrebna su dva *liječnika* (116), *liječnik* u Bosanskom Petrovcu (148), Obukao se i otišao po *liječnika* (200), Kad sam se povratio sa *liječnikom* (200), *Liječnik* je konstatovao dijagnozu (200), *liječnička* svjedodžba (183), ali: valja se odmah obratiti *ljekaru* (27), preporučuju i *ljekari* (83), opet se treba prvo obratiti *ljekaru* (83).

Dok za *svjedodžbu* ne nalazimo nigdje sinonim *svjedočanstvo* već samo *svjedodžba*, dotle uz riječ *odgoj* i *odgojiti* postoji *vaspitanje* i *vaspitanje*, npr.: posljedice rđavog moralnog *odgoja* (96), lijepog i čestitog *odgoja* (96), da se učenice *odgoje* u duhu koji prija (156), naučen i lijepo *odgojen* (163), ali: da se članovi jednog društva *vaspitaju* (73), dobar uspjeh u društvenom *vaspitanju* (74), moć duševnog *vaspitanja* (154), *vaspitanje* duha (154), strogom disciplinom se *vaspitavaju* članovi (47).

Riječi *stroj* i *mašina* stoje u brojnom odnosu gotovo naporedo (pa imamo: u parnom *stroju* (7), žito posijano sijaćim *strojem* (83), razni *strojevi* (109), *strojevi* koji proizvode snagu (109), ali: južno voće, *mašine* i

šibice (69), upotrebu raznih *mašina* (109), prema industrijskim *mašinama* (109), nove vrste alata i *mašina* (5).

Naporednu upotrebu u približno jednakom brojnom odnosu imaju i sljedeće riječi: *domovina* i *otadžbina*, *vazduh* i *zrak*, *znanost* i *nauka*, *uslov* i *uvjet*, *izvještaj* i *izvješće*, *stoljeće* i *vijek*, *omladina* i *mladež*, *tvornica* i *fabrika*, *val* i *talas*, *sveučilište* i *univerzitet*, odnosno *univerza*, *zanat* i *obrt* i još neke druge, a riječi *gospodarstvo* i *gospodarski* češće su nego *privreda* i *privredni*.

Bez odgovarajućih sinonima našao sam ove riječi: *voz*, *kat*, *muzika*, *brzjavni*, *svjedožba*, *kukci*, *knjižnica*, *zemljopis*, *sudac*, *tajnik*, *hiljada* i latinske nazive mjeseci.

I na kraju bit će zanimljivo ukazati na neke neobične riječi koje se danas ne mogu čuti u Bosni i Hercegovini, ili ako se čuju, značenje im je drukčije nego 1913. godine. Tako npr. riječ *elemenat* gotovo uvijek znači *narod*, *etnička zajednica*, npr.: jer smo mi *elemenat* zapušten (18); a to se može najviše da primijeti kod muslimanskog elementa (68); Baš ni u jednog *elementa* u našoj zemlji nema tako primjetljivih staleških razlika kao kod nas (74); Koliko je ćirilica bila ušla u naš *elemenat* (87); i mi se kao prosvjetni organ našeg elementa osjećamo moralno zaduženim (153); ovo je naš muslimanski list koji širi kulturu i prosvjetu među našim *elementom* (prilog *Gajretu*, str. 5).

U opisu Vakufskog sirotišta u Sarajevu na 3 mjesta nalazimo riječ *blagovalište* sa značenjem *blagovaonica*, odnosno *trpezarija*, npr.: Čim se uđe u hodnik s vana, na desnoj se strani nalaze prostorije za upravu sirotišta, kuhinja... a zatim *blagovalište* (40); *Blagovalište* je samo jedna velika soba (4); ili: Na lijevoj se strani ulaza nalazi isto velika soba kao i *blagovalište* (40).

Iznenaduje riječ *vatrenjača* u značenju *voz* ili *vlak*, npr. Još desetak dana... i nekoliko sati... pa će uz prvi zvižduk *vatrenjače* ostaviti Sarajevo (32), a neobične su i riječi: *kamatnjak*, *lumpačenje* i *utemeljačina*. Riječ *kamatnjak* upotrijebljena je sa značenjem *kamata*, npr.: Radi ovog stanja sve su banke zadržale s početka svoj *kamatnjak*, koji je već bio velik (66), a riječ *lumpačenje* ima isto značenje kao i lumpovanje, npr.: Prostitucija i *lumpačenje* mora biti apsolutno isključeno (142), ili: prostitucija i *lumpačenje* iziskuju isto toliko hrane (...) koliko i najjači fizički rad (142). Riječju *utemeljačima* označavao se prilog utemeljača nekog društva, npr.: U prošlom broju smo javili da se banjalučka općina upisala za *Gajretova* utemeljača, položivši odmah cijelu *utemeljačinu* (146), ili: Muslimanska štedionica upisala se za člana utemeljitelja našeg *Gajreta* i odmah uplatila

čitavu *utemeljačinu* (184).

Najinteresantnija je riječ partajičnost sa značenjem *pripadnost nekoj političkoj stranci, odnosno partiji*, npr.: *Gajret* je nas svih: malih i velikih, bez razlike u rodu, staležu, šta više i u *partajičnosti* (18); ili: tu je opet naša nesretna politička *partajičnost* (18); ili: U interesu je Gajreta da se u pododbor biraju lica bez razlike na *partajičnost* (18). Bit će da je i tada ova riječ bila neobična pa se tražila neka bolja, pa tako u *Gajretu* od 1. avgusta 1925. na 234. strani umjesto nje nalazimo riječ *partizanstvo* u ovoj rečenici tadašnjeg predsjednika *Gajreta* dr Avde Hasanbegovića: "Poratne prilike, ekonomski udar našeg elementa, a što je najglavnije i najžalosnije zaslepljenost, natražnjaštvo i *partizanstvo* naših muslimanskih politikana iz Bosne onemogućuju *Gajretu* materijalno da svoju delatnost razvije što jače..."

Eto, za ovu priliku ovo bi bilo najvažnije što je moj pogled na jezik lista *Gajret* iz 1913. g. mogao obuhvatiti, a opširnija jezička analiza sigurno bi ukazala na više detalja i pojedinosti. No i ovo je, nadam se, dovoljno da se vidi kako se govorilo i pisalo u prvim decenijama 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini, što je od takvog jezika do danas ostalo a što nije, i što se u današnjem zvaničnom jeziku i jeziku javnog obavješćavanja čuva i njeguje, odnosno ne čuva i ne njeguje kao bosanskohercegovački autohtoni i autentični jezički izraz.

An Outlook on the Language and Alphabet of the *Gajret* Journal in 1913

In 1913 several journals were published in our parts, and it is almost impossible to do an analysis of language and script of one journal only, particularly under conditions such as ours. That is why we chose to offer an outlook on the language and alphabet of only one journal, and that is the *Gajret* in 1913. There is no particular motive why should one analyze the *Gajret* in 1913, but, on the other hand, it might be the interesting reason for it. In a large number of issues in this year one could follow a dispute about the reasons for writing in Cyrillic or Latin script. Many arguments were offered in favor of Cyrillic script. In a number of articles one could see the statements that a considerable number of Ottoman Sultans, such as Murat II, Mehmed II, Bayazid II, Selim I, Suleiman I, Selim II and Suleiman II, wrote many letters in our language and in Cyrillic script. Their example was followed by a great deal of Ottoman Turkish digni-

taries. It is interesting to note that all the three newspapers from the last years of the Ottoman rule in Bosnia used only the Cyrillic script alongside the Turkish language. Having examined the *Gajret* in 1913 meant also to see what was the way and style it had been written in it eighty or so years ago. The editor-in-chief in 1913 was Avdo Sumbul. He was famous for his sympathies towards the Serbs and his anti Austro-Hungarian position and activities. In this year, one can find the contributions from, among others, by: Hajji Hamid Svrzo. Dr. Mehmed Spaho, Hasan Hodžić, Hamdija Mulić, Osman Nuri Hadžić, Hifzi Bjelevac, Fadil Kurtagić, Mustafa ČengiĆ-Gazanfer and others. A great deal of authors did not give their full name and surname, but only in initials, so we do not know who they were. It is also interesting to note that all the contributions but the one on page 180 about the poems of M. Svara had been published in iyekavian dialect. The sound *h* was meant and attempted to be retained in all its rightful places. One can conclude that the *Gajret* was the product of 20th century and that it contributed to the Bosnian-Herzegovinian autochthonous and authentic linguistic expression.

